Klimaatrobuust & biodivers Gent

Studiereis Vereniging Gemeentelijke Groenvoorzieningen 2023

https://vgg-groen.nl/

‘Ontharden’ om ‘groen bij te kleuren’

Studiereis VGG naar klimaatrobuust en biodivers Gent

Dankzij onze altijd enthousiaste groencollega’s van de Vereniging Gemeentelijke Groenvoorzieningen (VGG), konden we mee op studiereis naar Gent. De vereniging heeft het doel kennis uit te wisselen. Bijna alle noordelijke gemeenten van Nederland zijn lid. We leren door samen te gaan kijken, zowel in elkaars keuken als elders. Ditmaal dus elders, want de studiereis had bestemming Gent. Het thema was Gent klimaatrobuust en biodivers. Deze Belgische waterstad loopt ver voorop op het gebied van klimaatadaptieve en biodiversiteitsmaatregelen in de openbare ruimte. We zagen oplossingen voor meerdere kwesties waar we als noordelijke gemeenten mee worstelen in de openbare ruimte, zoals vergroenen, het terugbrengen van water, bewegen, ontmoeten en bijvoorbeeld duurzame mobiliteit. De VGG nodigt bewust andere disciplines uit, naast groenexperts, hoveniers, boomdeskundigen, teamleiders groen en landschapsarchitecten. Het gezelschap bestond dit keer bijvoorbeeld ook uit een Friese waterambassadeur en twee stedenbouwkundigen. De voorzitter benadrukt de waarde van interdisciplinariteit: de groenvoorzieners zullen klimaat- en biodiversiteitsproblemen nooit alleen kunnen oplossen, integraal samenwerken is hard nodig. Een studiereis geeft daaraan een enorme boost, want draagt bij aan hetzelfde beeld en dezelfde taal. Al gaat dat laatste in Vlaanderen misschien niet helemaal op.

Kraakheldere kaders

Gentenaren zijn volgens Wikipedia eigengereid. En dat vinden ze zelf ook. Ze verkiezen bovendien de daad boven de droom. Dit vertaalt zich onder andere in kraakheldere kaders, waar andere gemeenten nog globale beleidsdoelen hanteren. Dit zijn hardere kaders dan wij in de noordelijke gemeenten kennen. Hier valt veel van te leren. Gent heeft bijvoorbeeld vastgelegd dat er bij aanleg van iedere vijf parkeervakken een boom aangeplant moet worden. Bij transformaties in de openbare ruimte (denk bijvoorbeeld aan het vervangen van het riool) moet het aantal parkeerplaatsen met 25% worden verlaagd en tegelijkertijd dient het percentage groen met 15% te worden verhoogd. Duidelijke keuzes. Zo dient ook iedere wijk te worden voorzien van een 1 hectare park. En dat zijn nog bescheiden parken, want Gent heeft ook ‘groenpolen’. Vlaams voor grote natuurgebieden in en rond de stad. Gent kent er vijf. Acht ‘klimaatassen’ verbinden deze groenpolen en het buitengebied met de binnenstad. Ze worden op hun beurt weer verbonden door een groene, recreatieve ring (afb. 1). De klimaatassen zijn autoluw, brengen meer natuur in de stad, leiden koele lucht van buiten naar binnen en vormen verbindingen voor kruipende, lopende en fietsende zoogdieren. Deze laatste moeten overigens binnen 15 minuten (5 km) vanuit de stad in een groenpool kunnen zijn. Opgeteld dragen de groenpolen bij aan de Gentse norm van minimaal 100 m2 groenpool per inwoner. Al vinden de Gentse collega’s dat nog veel te weinig en willen ze meer bereiken.

Afb. 1 Beeld van de vijf groenpolen, acht klimaatassen en de groene, recreatieve ring Gent (https://stad.gent/nl/plannen-en-projecten/project-groenklimaatassen).

Afb. 2, 3, 4, 5 Kaaipromenade Gent met dynamische plantvakken en ruimte voor fietsers en voetgangers

Ontharden
Wat wij 'vergroenen' noemen, heet in Gent 'ontharden' en wat bij ons 'steenbreek' heet, noemen ze in Vlaanderen 'breekijzer'. Ook de term 'site' was even wennen, het betekent locatie, de uitspraak ervan doet logischerwijs meer aan het Frans dan aan het Engels denken. Maar de Vlaamse taal vormt geen barrière, want de dadendrang is indrukwekkend. We bezoeken voorbeelden in dorp en stad, want de Gentse Groendienst 'onthardt' zowel dorps als stedelijk. Dorpse parkeerpleinen worden parken. Als we aankomen in het dorp Oosterakker is de kermis hier in volle gang. De attracties staan niet op een stenen plein, maar gewoon op het gras, 'grintgras' om precies te zijn, de Belgische equivalent van evenementengras. Eromheen grote bomen, bloeiende plantvakken, zitplekken en terrasjes. De auto's kunnen hier en daar nog passeren, maar zijn te gast. De ontwerpers wilden hier de herinnering aan de 'dries' terugbrengen, vergelijkbaar met de 'brink'. Ook stedelijke parken herkennen we aan wat de groencollega's 'dynamische plantvakken' noemen. Plantvakken van bloeiende eenjarige planten, vaste planten, bolgewassen, heesters, bomen en ook eetbare planten. We zien pluktuinen, trampolines, ontmoetingsplekken en openbare toiletten. Parkeerpleinen worden in de 'dense stad' (stad met hoge dichtheid aan verharding en bebouwing) omgevormd tot groene oases en ontmoetingsplekken. We zien ook slimme oplossingen voor de achterkanten van de 'kotten' (achtergebouw/achterkamer): Door alle verschillende tuinmuren een kleur te geven en van klimplanten te voorzien, krijgt het park een samenhangende, knusse begrenzing, maar eenvoudig, met simpele middelen, dus 'low on architecture'.

We zijn onder de indruk van de veelvuldige toepassing van dynamische en eetbare beplanting, in buurtparkjes, maar ook langs de 'kaaipromenades' (afb. 2, 3, 4, 5). Onderweg naar Gent waren we al even gestopt bij de Brabantse groenarrangeur Joyce Oomen. In haar demonstratietuin maakt ze 'boeketten van wortels', de prachtigste borders van eenjarigen gemengd met eetbare planten. Het blijkt dat enkele gemeenten in het Noorden, waaronder Leeuwarden en Súdwest-Fryslân al met haar werk hebben kennisgemaakt en er graag nog meer mee willen doen, want de biodiversiteit vaart er wel bij en het is een feest voor het oog. Met de nieuwe groeningrepen is het in Gent overigens altijd feest, want hier worden 'groenslingers' van klimgroen langs draden gecreëerd tussen de gevels (afb. 6). Om het feestelijk te houden, maar de stad wel af te koelen, zo na de Gentse feesten.

Gent voert ondertussen de plantdynamiek verder op in de openbare ruimte, waarbij het volgens een van de gidsen, landschapsarchitect van Atelier Arne De Ruyter, belangrijk is om het groen te 'stapelen': dus én een kruidlaag, én een struiklaag, én een bomenlaag én klimplanten. En dit alles liefst gecombineerd met eetbare planten…
De docent van de KASK, de Gentse opleiding voor landschapsontwerp, vult aan dat Gent scherp let op beplanting voor schaduwrijke en droge plekken. Volgens de coördinator-expert van de groendienst is het gebruik van bodembedekkers ook een vondst. Het gaat om planten die voorheen als onkruid werden gezien, zoals hondsdraf en klaver. Deze gaan verdroging tegen en zorgen ervoor dat plantenvakken minder onderhoud vragen, ongewenste kruiden krijgen immers veel minder kans. Wat de Nederlandse groenexperts opvalt: men gebruikt kleinere bomen. Op zich een goede strategie vindt men, want deze passen zich sneller aan bodemomstandigheden, maar er zijn twijfels bij de toepassing hiervan in het centrum van de stad. De ervaring is dat in centra de bomen een minder lang leven zijn beschoren door vandalisme. De kleine bomen hebben het in binnensteden, waar het gebruik het intensiefst is, het zwaarst. Er wordt veel nagepraat, onder andere over inwoners die shoppen in de dynamische plantvakken, en dan hebben we het niet over het plukken van fruit. Over het beleid om on(gewenst) kruid te laten staan als bodembedekkers… De uitwisseling prikkelt en zet aan tot discussie.

Afb. 6 en 7 Straat met groenslinger (IPOD 4, Gent) en ***de Reep in Gent: herstelde waterloop en nieuwe promenade***

Afb. 8 en 9 Zwemsteiger Oude Dokken (https://www.architectura.be/nl/nieuws/oude-dokken-in-gent-en-kalkense-meersen-zijn-beste-publieke-ruimten-van-vlaanderen/) en stapstenen Oosterakker

Afb. 10 en 11 Klimkraan Oude Dokken en speeltuin Baudelopark Gent

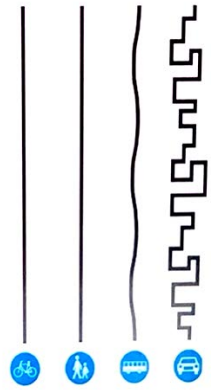
Het Venetië van België

Ooit was Gent het Venetië van België. Met 26 eilanden in het centrum, talloze waterverbindingen met het buitengebied, een kanaalverbinding met de Schelde en een eigen waterlinie. Nu bestaat de binnenstad uit één eiland en zijn er in de geschiedenis van de stad veel waterlopen gedempt. Dit blijkt vooral te zijn gedaan om verkeersroutes en parkeerplaatsen te kunnen maken.

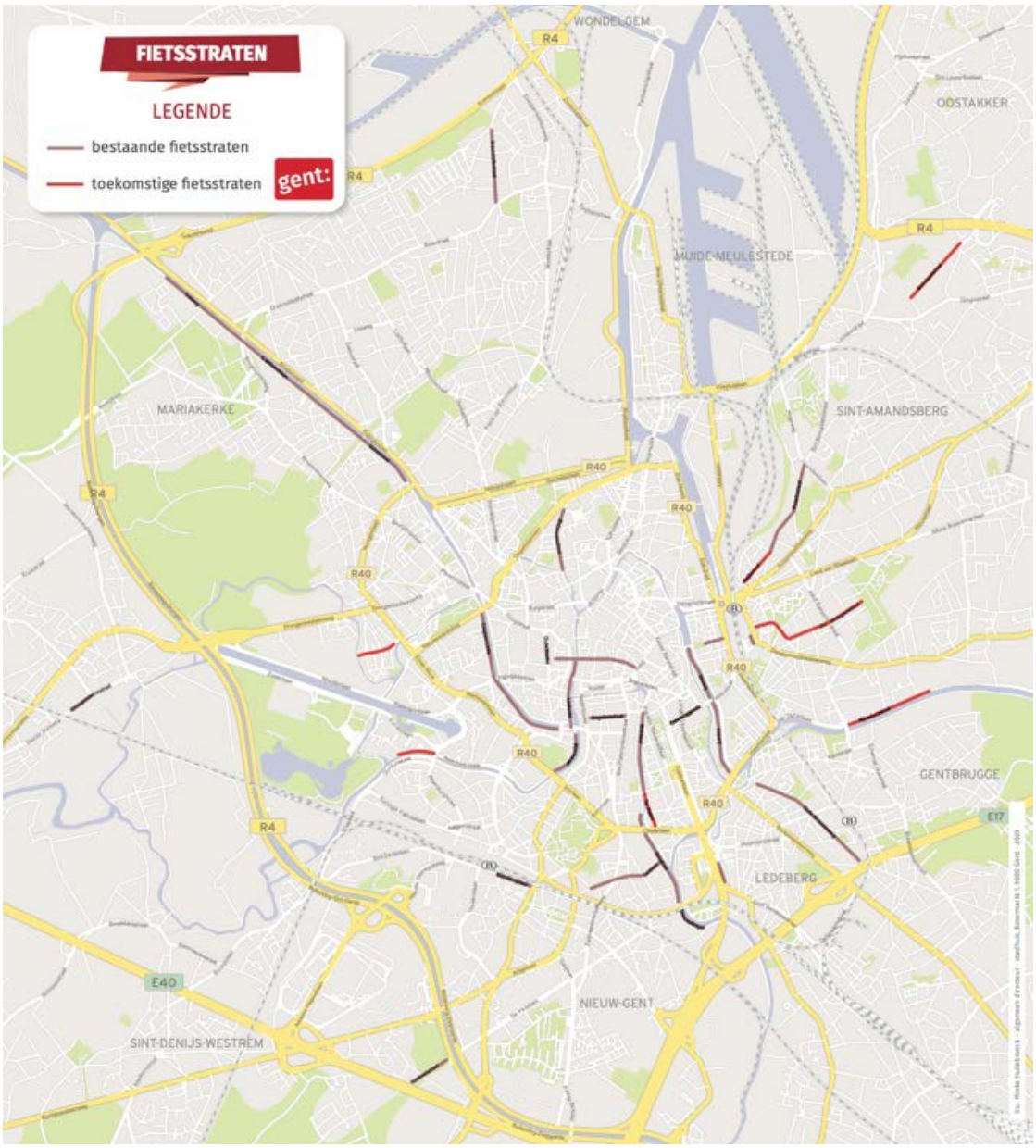
Daar komt nu een eind aan: de auto gaat eruit, het water komt er weer in. Dat is geen eenvoudige opgave, want de Gentenaren moeten overstappen op fietsen en deelauto's om plaats te maken voor groen en water. Ook kunnen auto's op sommige plekken niet meer voor de deur van ondernemers stoppen. Dit vraagt maatschappelijke acceptatie en dat gaat moeizaam. De ruimtelijk planner en coördinator-expert van de groendienst vertellen dat het hard nodig is om als overheid de regie te pakken. Ze voegen eraan toe dat inwoners en ondernemers van Gent enthousiaster raken naarmate de stad de openbare ruimte en kades 'groen bij kleurt', wat de vastgoedprijzen doet stijgen en meer ruimte biedt voor terrassen. Kortom, het Venetië van België werkt hard aan het versterken van haar waterfront en haar groene imago. Soms werkt het andersom, dan gaat het de inwoners niet snel genoeg. Zo zou de gemeente het water weer terugbrengen in de Reep, een notoire verkeersgoot. Toen er jarenlang niks gebeurde en de straat lange tijd braak lag, startten de inwoners een actie en zijn ze zelf gaan graven. Het onder druk zetten van de overheid heeft geholpen. De Reep meandert door Gent alsof ze er altijd heeft gelegen (afb. 7). Ze maakt de stad klimaatrobuuster en voegt veel kwaliteit toe. Ook in de Oude Dokken gaat het de gebruikers te langzaam. In deze door OMA herontworpen havenkade is de ruigte van de havens het thema, een verademing in het vaak aangeharkte repertoire van haventransformaties in Europese steden. Helaas laat één detail op zich wachten: er is wel een strand met uitnodigende zwemsteiger, maar het water van de Oude Dokken is helaas nog niet schoon genoeg om te zwemmen. Volgens onze gids, de projectleider van de Groendienst, is het wachten op de Vlaamse watermaatschappij, maar de eigengereide Gentenaar trekt zich hier niks van aan. Zomers wordt er, ondanks de waarschuwingen, gewoon gezwommen (afb. 8).

Bewegen en ontmoeten

Gent wil de kindvriendelijkste stad worden van Vlaanderen. Er is veel aandacht voor kinderen en ontmoeten. Buurtparkjes fungeren als ontmoetingsplek en corridors voor koele lucht in de warmer wordende stad, met wadi's als 'spelprikkels' (Vlaams voor spelaanleidingen zoals stapstenen (afb. 9), waterspeelobjecten etc.). Kinderen kunnen door te fietsen vijvers vullen met water en we zien verdiept aangelegde trampolines in het park, die intensief worden gebruikt. Sport- of beweegaanleidingen voor volwassenen zien we echter niet. Dat kan toeval zijn, want we zien wel klimkranen (afb. 10), pannakooien en grote speeltuinen (afb. 11). Het blijkt zelfs niet mee te vallen om de behoefte aan spelen bij te houden in de stad. De nieuwe speelvoorzieningen zijn zo populair, dat buren verhuizen naar andere stadsdelen in verband met geluidsoverlast. Volgens de ruimtelijk planner een van de bijkomstigheden van de transformaties van de stad.

Afb.12 'Trager gaat sneller' (Ruimte voor duurzame mobiliteit, Gent)

Afb. 13 Fietsstratennetwerk in ontwikkeling (https://stad.gent/sites/default/files/media/documents/20230622_AV_fietsstraten.pdf)

Duurzame Mobiliteit
Gent wil de nieuwe 'modal split' in praktijk brengen. Van 40% autoverkeer, naar 27% en van 30% fietsverkeer naar 35% (2019). Voetgangers, fietsers en bussen gaan voor, de auto moet zich aanpassen (afb. 12). Net als in Groningen worden in Gent auto's per wijk teruggeleid naar de ring, dit scheelt veel doorgaand verkeer en alle nadelige gevolgen die daarbij horen. Gent had de eerste Belgische fietsstraat, er zijn ondertussen meerdere en er komen er nog meer (afb. 13). Deze zijn zo populair zijn dat ook verbreding van de fietsroutes nodig is om de snellere gebruikers en de langzamere, recreatieve gebruikers te faciliteren. Het aantal fietsparkeerplaatsen neemt gestaag toe, net als het aantal deelauto's, een oplossing die goed aanslaat in de stad. Op belangrijke plekken worden parkeergarages gerealiseerd, zoals midden in het centrum, waar de auto's van de Vrijdagmarkt zijn gehaald ten faveure van een nieuw plein met marktruimte (afb. 14, 15). De tariefzones zijn veranderd, parkeertarieven zijn omhooggegaan en alleen de eerste auto van inwoners krijgt nog een gratis vergunning. Daartegenover staat een gratis shuttle service en een hogere leefbaarheid.
De leefbaarheid neemt ook toe in de woonstraten, waar naast groenslingers oplossingen met minder verharding en meer groen worden toegepast. Er wordt bijvoorbeeld een 'karrespoor' toegepast in woonstraten (afb. 16). Een karrespoor heeft twee smalle verhardingsstroken in het groen, in plaats van verharding over de volledige wegbreedte. Dergelijke oplossingen zijn alleen mogelijk als het autobezit afneemt.

Kennis delen
Er zijn ook enkele kritische reflecties van de Nederlandse groenexperts: ten opzichte van Nederland is het integrale werken in Gent nog een verbeterpunt. We zien hier en daar dat bijvoorbeeld het ontwerp van gebouwen, openbare ruimte, langzaam verkeersroutes, groen en juridische aspecten nog niet goed samenkomen. Zo ligt er een prachtige brug te wachten op fietsers, die waarschijnlijk nooit zullen komen, doordat de gemeente de brug zonder vergunning heeft geplaatst om bovendien via andermans gronden het gebied te ontsluiten.
Het valt op dat de nieuwe dynamische plantvakken weinig wintergroene planten kennen. De vraag rijst hoe de plantvakken er in de winter uitzien. Wat ook opvalt is dat de onderhoudsstaat van de openbare ruimte lager is dan bij ons. Het ziet er daardoor soms wat onverzorgd uit. Dit laatste kan ook komen doordat enkele projecten door onderaannemers van de gemeente zijn gemaakt. Het blijkt dat deze verplicht drie jaar het onderhoud en beheer op zich moeten nemen, waarna de gemeente het overneemt. Het blijkt dat de gemeente het onderhoud liever zelf in handen zou houden, omdat de kwaliteit dan veel hoger is. Er zijn dus meerdere verbeterpunten, maar de gemeente Gent doet hier niet krampachtig over bij ons bezoek. Ze is open over haar strategie én leerpunten en wil graag haar kennis delen. Niet alleen met ons overigens, maar ook met haar inwoners. Alle plannen komen tot stand middels participatie en klimaatbewustzijn is een hoofddoel in het beleid. De beleidsplannen staan goed vindbaar op de website. We kunnen dus het IPOD, het integrale plan openbaar domein, op ons gemak raadplegen. Na de presentatie van de ruimtelijk planner een *must do*. We zien overigens dat IPOD 4 specifiek ingaat op een klimaatrobuuste inrichting. Saillant detail: Het is gemaakt in samenwerking met de Nederlandse bureaus De Urbanisten en Witteveen en Bos.

Afb.14,15 Vrijdagmarkt zonder auto's, dankzij parkeergarage onder het maaiveld

Afb.16 Groene woonstraat met 'karrespoor' (IPOD 4, Gent)

Voorkomen wateroverlast

- Tijdens extreme neerslag treedt er geen schade op in Gent en kan het dagelijks leven doorgaan (iedereen geraakt waar hij/zij moet zijn).

Bestrijden droogte

- Verharding wordt beperkt tot het functionele minimum. Bij iedere ontharding wordt gestreefd naar een maximale integrale toegankelijkheid.
- Groenzones worden effectief ingezet voor het vasthouden en vertragen van water zodat er jaarrond voldoende water beschikbaar is voor natuurbehoud.

Reduceren hittestress

- In Gent is er (op wijkniveau) altijd een koele plek bereikbaar.
- Het hitte-eiland effect wordt bestreden met de aanplant van meer bomen.

Biodiversiteit vergroten

- Het klimaatrobuust openbaar domein zorgt voor eco-corridors en een grotere rijkdom aan fauna en flora.

Omgevingskwaliteit verbeteren

- Het klimaatrobuust openbaar domein draagt bij aan een betere omgevingskwaliteit door afvang van fijn stof bij boom- en plantensoorten, aandacht voor ventilatie, en een ander gebruik van de openbare ruimte.

CO_2 uitstoot reduceren

- Het klimaatrobuust openbaar domein zorgt voor een kleinere voetafdruk door de materiaalkeuze, het gebruik en beheer.
- Een kwalitatieve, gevarieerde inrichting van het publieke domein, met meer ruimte voor actieve mobiliteit, speelt een belangrijke rol bij het realiseren van de modal shift naar minder gemotoriseerd verkeer.

Klimaatbewustzijn vergroten

- Het klimaatrobuust openbaar domein is functioneel, aantrekkelijk en leesbaar.

Gebruikerswaarden vergroten

- Het klimaatrobuust openbaar domein spoort aan tot gezond gedrag.
- Autoruimte wordt waar mogelijk en/of gewenst getransformeerd naar ruimte voor de langzame verkeersgebruiker en aangename en kwalitatieve verblijfsruimte om te ontmoeten, te leven, te spelen, ...

Afb.17 Lange termijn ambities IPOD 4

Inspiratie

De discussie gaat op de terugweg dieper in op onderhoudsfilosofieën en de vraag wat (on)kruid is. In de gesprekken blijkt dat we in het Noorden van Nederland ook niet stilstaan. We leren dat er veel wordt geëxperimenteerd. Sneek blijkt net als Gent te beschikken over groenpolen, 'groene wiggen' genaamd. Wolvega verplaatst de auto's in het centrum van maaiveld naar parkeergarage om ruimte te geven aan alle functies van het kernwinkel- en woongebied.
Gent biedt extra inspiratie en de onderlinge uitwisseling levert aanvullende inzichten. We leren dat we veel gemeen hebben: de openbare ruimte maakt in beide landen dezelfde transities door: Van groen en blauw naar autogericht en stenig en andersom van autogericht en stenig naar groen, blauw, dier- en mensgericht.
De dadendrang en successen van de Belgen inspireren om bij ons duidelijker te worden. Het is tijd voor concrete kaders, nu het beleid er op hoofdlijnen is en het draagvlak voor maatregelen toeneemt. Het is bemoedigend dat de Belgen accepteren dat er een leerproces verbonden is aan haar vele doelen: zowel van de bewoners als van de overheid. Het behalen van de vele doelen (afb. 17), zoals het voorkomen van wateroverlast en het bestrijden van hitte en droogte, slaagt alleen als dit leerproces de ruimte krijgt. Dus als inwoners worden meegenomen in het proces en zij bovendien ervaren dat de omgevingskwaliteit en gebruikswaarde verbeteren bij iedere ingreep. We leren tevens dat de groenere openbare ruimte en nieuwe beplantingsschema's veel beheer en onderhoud vragen, daar loopt Gent nu tegenaan. Dit probleem adresseren zij door een bescheiden laissez-faire mentaliteit. Meer groen en water en klimaatrobuust onderhoud betekent mogelijk in Nederland ook een andere houding op onderhoudsgebied. We eindigen bij de vragen welke vaste gewoontes en opvattingen we in de noordelijke gemeenten los kunnen laten nu we zijn besmet door het Gentse groenvirus en welke versnelling en meerwaarde we kunnen bereiken door nog meer interdisciplinair samen te werken. Mooie thema's voor de volgende uitwisseling?

We vatten ons klimaatrobuuste vocabulaire om stad en dorp 'groener bij te kleuren' nog even samen:

1. ontharden: vergroenen van de openbare ruimte, door verharding weg te halen
2. groenpolen: grote parken en natuurgebieden. Het streefdoel is dat iedereen op maximum 5 km van zijn woning (15 minuten fietsen) een groenpool kan bereiken én dat er minstens 100 m² groenpool per inwoner wordt gerealiseerd.
3. klimaatassen: acht autoluwe groene verbindingen tussen het centrum, groenpolen en buitengebied, onderling verbonden door een groene recreatieve ring.
4. groenslingers: klimgroen dat via stalen draden tussen gevels kan groeien.
5. spelprikkels: spelaanleidingen, waarvoor geen keuring, maar wel een risicoanalyse nodig is.
6. kaaipromenades: autovrije promenade voor wandelaars en fietsers, ruimte voor terrassen en groenzones.
7. fietsstraten: snelle, veilige en comfortabele fietsroutes in straten waar de auto te gast is, fietsstraten worden ingevoerd in straten met weinig autoverkeer.
8. karrespoor: twee smalle verhardingsstroken in het groen, in plaats van verharding over de volledige wegbreedte
9. dense stad: stad met hoge dichtheid aan bebouwing en verharding
10. site: locatie

2 juli 2023

Dank voor de leerzame studiereis en de verrijkende uitwisseling tussen collega's.
Tineke Pijnaker, Zanne Schors en Sandra van Assen, gemeente Súdwest-Fryslân

Zorg voor
DE
NATuur

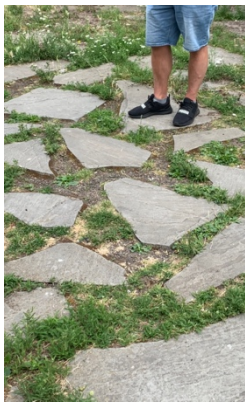

OP WIELEKES
www.opwielekes.be

DE BROEDERIJ
ONTMOETINGSPLEK
OP DE STANDAERTSITE

Meer weten?

https://stad.gent/nl/wonen-bouwen/stadsvernieuwing/toekomstvisie-voor-stadsvernieuwing/integraal-plan-openbaar-domein
https://stad.gent/nl/plannen-en-projecten/project-groenklimaatassen
Kids-gids.be
https://visit.gent.be/nl/zien-doen/de-stad-gaat-voor-groen
https://stad.gent/nl/mobiliteit-openbare-werken/mobiliteit/fietsplan-gent-1-2-3-naar-je-bestemming#Fietsstraten
https://vgg-groen.nl/